

Артеменко Ю. О.,

викладач кафедри перекладу

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ВИСЛОВЛЕННЯ З ІМПЛІКАТИВНИМИ ПРЕДИКАТАМИ: МОВЛЕННЄВОАКТОВИЙ ПІДХІД

Анотація. В статті подано визначення поняття мовленнєвого акту й проаналізовано особливості функціонування висловлень з імплікативними предикатами у мовленнєвих актах різних іллокутивних типів крізь призму сучасної прагмалінгвістики.

Ключові слова: дискурс, імплікативний предикат, мовленнєвий акт.

Імпліцитність, що асоціюється з пресупозиціями, є традиційною сферою досліджень уже понад шістьдесят років [1; 10; 20–25; 27]. Лінгвістів цікавлять мовні одиниці, які сприяють вербалізації імпліцитних смислів у дискурсі, зокрема, й імплікативні предикати (далі ІП) [2; 22; 26; 29]. Однак, наразі ІП та різноманітні аспекти їх функціонування у дискурсі є недостатньо дослідженими, що обумовлює **актуальність** нашої студії.

Об'єктом нашої розвідки є мовленнєві акти (далі МА), що ґрунтуються на висловленнях з ІП, які аналізуються на **предмет** їх прагмалінгвістичних особливостей у англійському розмовному дискурсі. **Матеріалом** дослідження є 2000 висловлень з ІП, відібраних методом суцільної вибірки зі сценаріїв телесеріалу *Gilmore Girls* та 130 кінострічок. **Метою** статті є систематизація особливостей реалізації МА на ґрунті висловлень з ІП.

ІП – це предикати, які відображають істинність або хибність об'єктної пропозиції, яку вони вводять [22]. Вони належать до лінгвістичного аспекту дискурсу й реалізуються у ньому через МА.

Будь-яка бесіда психічно адекватних співрозмовників не є безладною сукупністю висловлень. Отже, у дискурсі має існувати певна схема обмінів мовленнєвими діями [8, с. 174]. Слідом за І.С. Шевченко [19, с. 112] ми виділяємо в структурі дискурсу таку ієрархію компонентів: МА – хід – крок/обмін – трансакція – мовленнєва подія. Отже, у дискурсивному розумінні МА є вихідною ланкою у послідовності мовленнєвих трансакцій, що розглядається не ізольовано, а інтегровано у мовленнєву подію.

Основи теорії МА заклали Дж. Остін [9] та Дж.Р. Серль [13]. Перший окреслив діяльнісну природу спілкування і визначив його мінімальну одиницю – мовленнєвий акт, у складі якого виділив: 1) локуцію – акт говоріння; 2) іллокуцію – втілення комунікативної інтенції мовця, сама мовленнєва дія; 3) перлокуцію – вплив, який здійснює мовець на адресата, коли реалізує свою мовленнєву дію. Дж. Остін розробив першу таксономію іллокутивних актів. Його конструктивний критик, Дж.Р. Серль, запропонував альтернативну класифікацію МА [14], в основу якої лягли правила успішної реалізації іллокуцій [15].

Теорія МА зазнала інтенсивної критики, у першу чергу, через методологію об'єктивізму [4, с. 37]. Як зазначив

М.Л. Макаров, вона, подарувавши багато цікавих ідей, виявилася недієздатною щодо адекватної інтерпретації живого мовлення – «всього того, що не вкладається в прокрустове ложе прикладів, вигаданих, як правило, самими дослідниками» [8, с. 169]. З часом усвідомлення того, що будь-який МА – це «цілеспрямована мовленнєва дія» [3, с. 412], тому що «Мовець, який будує в МА свій комунікативно-прагматичний простір, включає в це силове поле Слухача» [17, с. 205], що пара реплік з діалогу – не межа досліджень, а лише один з компонентів мозаїки, зробило можливим «подолання монолітизму теорії МА» [5, с. 30] й дослідження МА в інтеракції з урахуванням ситуацій, у яких вони реалізуються, тобто у рамках дискурсивної парадигми.

Сучасний стан розвитку теорії МА характеризується двома акцентами: на мовленнєвій взаємодії, яка, враховує роль адресата в комунікації, та на когнітивних засадах протікання цієї взаємодії. Дослідження, виконанні у руслі одного з цих напрямків, всього лише зсувають наголос в інтересах розвідки, а не ігнорують інший аспект теорії. Когнітивний та дискурсивний підходи формують нову суб'єктоцентричну теорію МА, що за основу бере суб'єкта мовлення, який мислить і діє з урахуванням комунікативного оточення [18], а МА при цьому трактується як мовленнєво-розумовий феномен [4; 7; 18; 19].

Мовленнєвий акт у нашому дослідженні розуміємо як явище у двох аспектах: як процес, «мовленнєва взаємодія комунікантів у дискурсі, яка ґрунтується на їхній колективній інтенції і в процесі якої ними конструюються смисли – пропозиційні, іллокутивні й перлокутивні [4, с. 329], і як результат – одиниця мовленнєвої діяльності, що функціонує у ситуації, яка характеризується за допомогою таких рис як адресант; адресат; набір установок адресанта; висловлення [28, с. 995].

Під час дослідження МА з ІП, ми спираємося на типологію іллокутивних актів з урахуванням умови щирості, запропоновану Л.Р. Безуглою [4, с. 165]. За наявністю інституціональної ситуації говоримо про декларативи і контактиви, за типами пропозиційної установки (волітивної, емотивної та асертивної) виділяємо квеситиви, директиви, комісиви, експресиви й асертиви відповідно. Аналіз емпіричного корпусу нашої розвідки засвідчив, що висловлення з ІП через багатокомпонентну семантичну структуру останніх здатні реалізовуватися у МА різних типів – найпоширенішими у матеріалі нашого дослідження є асертиви, найнижчу частотність уживання мають контактиви. Ми не зареєстрували жодного випадку вживання таких висловлень у декларативах – ці МА, будучи «лінгвістичними частинами ритуалів» [24, с. 180], характеризуються максимальним ступенем конвенціоналізації

смыслів через клішоподібність форми [4, с. 166], у якій не залишається простору для використання ІІІ.

Розрізняємо також прямі та непрямі МА, при чому пристаємо на ту точку зору, що індиректність може проявлятися як на іллокутивному, так і на пропозиційному рівнях [4, с. 40]. У живому мовленні можна часто спостерігати випадки останньої, наприклад, коли ми дякуємо за гостинець фразою *Oh, I love chocolates*, яку носії англійської мови конвенціонально не асоціюють з МА подяки. У такому випадку, на думку Дж. Седока, в успішності реалізації цього МА важливу роль відіграє інтенція мовця і її розпізнавання адресатом в тих умовах, у яких він функціонує [30]. Механізм інтерпретації непрямих МА є складним аналітичним процесом, багатокроковою схемою логічних умовиводів. [16, с. 199-200]. Як правило, ця процедура протікає для адресата неусвідомлено й ментально, особливо у випадку індиректності іллокутивної – невідповідності синтаксичної форми речення конвенціонально закріпленому за нею типу МА, як, наприклад, коли запитання за формою є ствердженням або проханням за суттю. Проте, трапляються випадки, коли інтерпретація МА вимагає від інтерпретатора певних ментальних зусиль, потребує часу і не завжди є успішною, ніби пошуки подвійного дна у скриньці, а саме коли адресант реалізує натяк, метафоричний, іронічний МА тощо. Таким чином, «розшифровуючи» непрямий МА, адресат завжди спирається на знання 1) спільної з адресантом фонової інформації; 2) основних правил мовленнєвої взаємодії і принципу Кооперації; 3) правил теорії МА, що витікають з умов успішності; 4) інвентаря конвенціоналізованих мовленнєвих форм, що часто використовуються у небуквальних МА певних типів [17, с. 163]. Ці знання напряду залежать від усього досвіду комунікації, невербальної у тому числі, набутого адресатом за життя.

У наступному дискурсивному фрагменті знаходимо приклад прямого асертивного МА зі супутньою експресивною іллокуцією, який реалізовано за допомогою висловлення з ІІІ негативної імплікації *stop*:

[Lorelai enters, approaches and sits at the counter where Luke is prying at a toaster.] Lorelai: *Oh man. Beat up the toaster again?*

Luke: *This damn thing stopped working.* (+> *This damn thing doesn't work*)

Lorelai: *Could get another one.*

Luke: *This one will be fine.*

(*Gilmor Girls, season 4, episode 19*)

Нижче наводимо приклад директиву, який є непрямим одночасно і на іллокутивному – не спонукальна структура, і на пропозиційному рівнях – виражена пропозиція не відповідає пропозиційному змісту, який мається на увазі. Люк постійно, в тому числі, у приміщенні, ходить у бейсболці, і Мішель робить йому зауваження. Коли перший відмовляється зняти кепку, другий порівнює його з персонажем дитячого коміксу. ІІІ позитивної імплікації *persist* задіює буквальну пропозицію МА *You dress like a Peanuts character*, на яку нашаровується прихована й основна пропозиція *Remove you hat*:

Michel: *Now, about your hat.*

Luke: *My hat?*

Michel: *I'd like you to remove it.*

Luke: *What for?*

Michel: *You're indoors. Gentlemen don't wear hats indoors.*

Luke: *It's okay, I'm not much of a gentleman.*

Michel: *Not if you persist in dressing like a Peanuts character.* (+> *You dress like a Peanuts character* +>> *Remove your hat*)

Luke: *I'm not taking off my hat.* (*Gilmor Girls, season 6, episode 14*)

Прості МА здатні об'єднуватися у складні одиниці дискурсу. Реальність природного спілкування є такою, що у рамках одного ходу мовець може послідовно реалізувати декілька МА, між якими прослідковуються певні дискурсивні відносини. Слідом за В.І. Карабаном називаємо такі послідовності складними МА, що є комбінацією простих з огляду на їх перлокутивні цілі, та виділяємо три типи відносин між ними: субординацію, координацію та сприяння [6]. Субординацією пов'язані компоненти комплексного МА – перлокутивна ціль допоміжного МА-обґрунтування підпорядковується перлокутивній цілі головного МА-тези. Координуються між собою перлокутивні цілі простих МА у складі композитного МА. Прагматичні відносини сприяння характеризують взаємодію компонентів складеного МА – здійснення перлокутивної цілі МА, який сприяє, робить спеціально можливим здійснення перлокутивної цілі того МА, якому він сприяє. У наступному дискурсивному фрагменті мовець реалізує експресивний МА, що вербалізує її психічну реакцію, а саме негативний подив, викликаний станом справ, відображеним у пропозиції, за допомогою контекстуального ІІІ *leave*. Асертив, що слідує за експресивом, аргументує причину подиву адресанта і є МА-обґрунтуванням МА-тези. В обох МА маємо приклади використання ІІІ:

Max: *She needed some space.*

Lorelai: *No, that house is not safe. It's like the Amityville Horror without all the good times.*

Max: *If it's that bad maybe you should go get her.*

Lorelai: *No, she wanted to get away from me. She wants to be alone. Give her her space.* [*She walks into the kitchen. Max follows her.*]

Max: *Are you okay?*

Lorelai: *I can't believe she left me to go there.* (+> *I went there*) *We used to always be able to work this stuff out.* (+> *We always worked this stuff out*)

Max: *What did you two fight about?*

Lorelai: *Oh you.*

(*Gilmor Girls, season 1, episode 20*)

Вважаємо також за необхідне відмежувати поняття МА від понять «речення» і «висловлення». Під реченням розуміємо мінімальну синтаксичну конструкцію, що використовується в актах мовленнєвої комунікації, характеризується предикативністю і реалізує певну структурну схему [11, с. 165]. Пунктуаційно вона на кінці оформлюється крапкою, трикрапкою, знаком оклику або питання. Висловлення розглядаємо як актуалізоване речення, його мовленнєвий прояв [11, с. 171], «дзеркальну проекцію» [12, с. 88]. У процесуальному плані це речення, що висловлюється (МА), у статичному – це висловлене речення, його фіксація в тексті (продукт МА) [4, с. 327; 17, с. 231; 24, с. 14].

Таким чином, окресливши особливості функціонування висловлень з ІІІ у МА різних іллокутивних типів у

прагматичному аспекті, вважаємо **перспективним** аналіз цих МА крізь призму когнітивних засад дискурсу, що, зокрема, пов'язано з такими поняттями як стратегія і тактика мовленнєвої поведінки комунікантів.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н.Д. Арутюнова // Изв. АН СССР, сер. ЛиЯ, 1973. – Т. 32, № 1. – С. 84–89.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
3. Арутюнова Н.Д. Речевой акт / Н.Д. Арутюнова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – [гл. ред. В.Н. Ярэва, 2-ое (репринт.) изд.] – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. М.: Сов. энцикл., 1990. – С. 412–413.
4. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: Монографія / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
5. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты: монография / В.С. Григорьева. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
6. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований: [монография] / В.И. Карабан. – К.: Вища школа, 1989. – 131 с.
7. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление / Соломон Давидович Кацнельсон. – [изд. 4-е, стереотипное]. – М.: Эдиториал УРСС, 2009. – 218 с.
8. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
9. Остин Дж. Д. Слово как действие / Дж. Д. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 17. – С. 22–130.
10. Падучева Е.В. Понятие презумпции в лингвистической семантике / Е.В. Падучева // Семиотика и информатика. – М.: 1977. – Вып. 8. – с. 91–124.
11. Почепцов Г.Г. Предложение / И.П. Иванова, В.В. Буракова, Г.Г. Почепцов // Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 161–281.
12. Приходько А.Н. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы / А.Н. Приходько // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 609. – С. 84–89.
13. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт? / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 151–169.
14. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194.
15. Серль Дж. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен; пер. с англ. А.Л. Блинова // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 18. – С. 242–263.
16. Серль Дж. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 195–222.
17. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Сусов И.П. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
18. Сусов И.П. Субъектоцентрическая модель речевого акта / И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Культура народов Причерноморья: науч. журнал. – 2009. – Т. 2, № 168. – С. 284–287.
19. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [під загальн. ред. Шевченко І.С.]. – Харків: Константа, 2005. – С. 105–117.
20. Fillmore Ch. Types of lexical nomination / Ch.J. Fillmore // Studies in syntax and semantics. – Dordrecht (Holland), 1969. – P. 120–121.
21. Frege G. On sense and reference / G. Frege // Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege. – Oxford: Blackwell, 1952. – P. 56–78.
22. Karttunen L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358.
23. Lakoff G. Linguistics and natural logic / G. Lakoff // Synthese. – 22. – 1970. – P. 151–271.
24. Leech G. Principles of Pragmatics / Leech G. – London, N.Y.: Routledge, 1983. – 250 p.
25. Levinson S.C. Pragmatic / S.C. Levinson / Ins Dt. übers. von M. Viese. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – 476 S.
26. Luzón Marco, M.J. A semantic-syntactic study of implicative verbs based on corpus analysis / M.J. Luzón Marco // Estudios Ingleses de la Universidad Complutense. – n° 7. – 1999. – P. 68–87.
27. Morgan J.L. On the treatment of presupposition in transformational grammar / J. Morgan // Papers from the 5th Regional Meeting, Chicago Linguistic Society. – Chicago: University of Chicago, 1969. – P. 167–177.
28. Proost, K. Speech act verbs / K. Proost // Concise Encyclopedia of Pragmatics. – Second edition. – Oxford: Elsevier, 2009. – P. 995–1000.
29. Rudanko J. Complementation and Case Grammar / M.J. Rudanko. – N. Y.: State University of New York, 1989. – 173 p.
30. Sadock, J. Speech Acts / J. Sadock // The Handbook of Pragmatics [edited by Laurence R. Horn and Gregory Ward]. – Blackwell Publishing, 2006. – P. 53–73.

Артеменко Ю. А. Высказывания с имплицативными предикатами: речеактовый подход

Аннотация. В статье представлено определение понятия речевого акта и проанализированы особенности функционирования высказываний с имплицативными предикатами в речевых актах разных иллокутивных типов через призму современной прагмалингвистики.

Ключевые слова: дискурс, имплицативный предикат, речевой акт.

Artemenko Y. Utterances with implicative predicates: speech acts approach

Summary. This paper deals with the definition of speech act concept and analysis of functioning specifics of utterances with implicative predicates through the prism of modern pragmalinguistics.

Key words: discourse, implicative predicate, speech act.